

УДК 581.526.45(477.53)

Орлова Л. Д., Власенко Н. О., Коваль О. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

orlova-ld@rambler.ru,

vlasenko_nataliya@ukr.net,

kovalolya86@ukr.net

ORCID 0000-0002-9092-6880

ORCID 0000-0002-3811-6493

ЛУЧНІ ФІТОЦЕНОЗИ ПОЛТАВЩИНИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ СЕРЕДИНИ ХІХ ДО КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано літературні джерела та архівні відомості щодо вивчення лучних фітоценозів в межах Полтавської області із середини ХІХ до кінця ХХ століття. З'ясовано та описано наукові надбання вчених та науково-дослідних установ, що вивчали флору Полтавщини. У процесі історичного дослідження у цей період нами виділено два етапи розвитку луківництва та описано основні напрямки робіт. Перший етап (з середини ХІХ до 30-х рр. ХХ ст.) можна назвати краєзнавчим. Відбувалося накопичення флористичних даних по окремих районах, вчені вперше об'єднують види за характерними ознаками. Рослинність Полтавщини вивчали Є.Р. Траутфеттер, В.В. Монтезор, А.С. Рогович, І.Ф. Шмальгаузен, ними складені перші списки дикорослої флори регіону. В.В. Докучаєв організував експедиції по вивченню ботаніко-географічних особливостей флори. Вагомим внеском для розвитку луківництва є роботи А.М. Краснова, В.Ф. Ніколаєва В.П. Кушніренко, під їх керівництвом були організовані дослідження луків долини річки Ворскла з метою класифікації рослинного покриву. Роботи цього етапу покладені в основу подальшого вивчення флори регіону. Розвивається флористико-ценотичний та систематичний напрямки. На другому етапі (від 30-х рр. до 90-х рр. ХХ ст.) зростає інтерес науковців до лучних фітоценозів, як основи ведення ефективного сільського господарства. Активно працювали у даному напрямку Л.Г. Раменський, М.В. Куксін, Є.М. Лавренко, В.О. Черкасова, М.О. Бикодир, П.С. Макаренко. Їх роботи присвячені вирішенню питань підвищення продуктивності та раціонального використання природних пасовищ та сіножатей. Природоохоронна робота на Полтавщині пов'язана з науковою діяльністю таких вчених як Д.С. Івашин, Р.В. Ганжа, О.А. Стасілюнас, В.М. Самородов, Т.П. Голова, М.Д. Литвинова. Основними напрямками робіт є геоботанічний, ресурсознавчий та екологічний.

***Ключові слова:** історія, лучні фітоценози, напрямки дослідження, Полтавщина*

Вступ. Робота є фрагментом науково-дослідної роботи «Структурно-функціональні особливості природних та штучних фітоценозів Лівобережного Лісостепу України» (номер державної реєстрації 0116U002582).

Трав'янисті біоценози здавна виконували важливу та багатогранну роль у житті людини. Вчені та практики помітили, що луки і степи виступають не тільки основою кормової бази, а й осередком збереження біорізноманітності, виконують кліматорегулюючу та буферну функції. Вони здатні зупинити фізичну руйнацію ґрунтів, обмежують поверхневе масове перенесення хімічних речовин (Боговін, Пташник, & Дудник, 2017). Для вибору ефективних методів

дослідження лучних фітоценозів та визначення шляхів їх збереження, постала необхідність вивчення надбань науковців та науково-дослідних установ, що працювали в межах Полтавської області.

Основною метою наших досліджень був аналіз, систематизація та узагальнення відомостей про дослідження лучних фітоценозів на Полтавщині із середини ХІХ до кінця ХХ століття.

За результатами проведеної роботи, ми вділяємо два основні етапи по вивченню лучних фітоценозів.

Перший етап розпочинається з середини ХІХ ст. і триває до 30-х рр. ХХ ст. Загальні відомості про флору Полтавщини, ми знаходимо в працях М.І. Арандаренка, який вперше розподілив рослини за господарськими властивостями (Арандаренко, 1848). А.В. Богданович у своїй роботі наводить список кормових дикорослих лучних рослин, звертає увагу на сприятливі умови для розвитку природних рослинних угруповань регіону, наголошує про необхідність їх раціонального використання. У публікації є дані про розподіл лікарських рослин за лікувальними властивостями медиком Циммерманом (Богданович, 1877). Перша спроба диференційованого опису рослинності луків була висвітлена у праці А. Барсукова «Очерк флоры Южной части Лохвицкого уезда Полтавской губернии». Вчений розподілив луки в долині р. Сули на такі формації: болотяні, вогкі та сухі (Кушніренко, & Николаєв, 1930).

Перші краєзнавчі дослідження хоч і мають історичне значення, але не дають конкретного уявлення про складні лучні фітоценози, так як носять фрагментарний характер і мають багато неточностей.

З 1849 по 1895 рр. під керівництвом Київського університету Св. Володимира проведені науково-обґрунтовані флористичні дослідження для опису губерній Київського навчального округу (Київської, Волинської, Подільської, Чернігівської та Полтавської). У експедиціях, по вивченню рослинності Полтавщини, брали участь такі відомі ботаніки як Є.Р. Траутфеттер, В.В. Монтезор, А.С. Рогович, І.Ф. Шмальгаузен. Ученими подані списки дикорослої флори Полтавщини із зазначенням їх місць зростання, висвітлено деякі історичні аспекти вивчення рослинності регіону. Особливо слід відмітити «Флору...» (1886) І.Ф. Шмальгаузена, яка дала поштовх до подальших ботанічних досліджень. У публікації містяться повні, на той час, відомості про дикорослу флору, у тому числі лучну для Полтавської губернії (Орлова, 2011). Окремі флористичні дані зібрані В.В. Монтезором у роботі «Списки растений Киевского учебного округа» (Краснов, 1891).

Статистичні дані по лучним угіддям Полтавської губернії надає П. Бородянський, вказуючи що вони займають її території. Найбільші площі луки займають у Константиноградському, Золотоніському, Переяславському, Кременчуцькому, Полтавському та Хорольському повітах (Гармаш, 2011).

Знаменною подією у природно-історичному дослідженні Полтавщини стала експедиція 1888-1890 рр., яку організував Лісовий департамент під керівництвом В.В. Докучаєва. Основними завданнями були: вивчення походження ґрунтів, їх типізація, виявлення взаємозв'язків у системі «ґрунт-рослини», визначення ботаніко-географічних особливостей флори та їх змін у просторі, дослідження природних угруповань Полтавщини та ін. За результатом експедиції опубліковані «Материалы...» (1889-1894) у 16-ти томах із картою ґрунтів та окремі роботи членів експедиції. Саме останній випуск присвячений опису компонентів природи губернії (Байрак, & Стецюк, 2008).

По наслідках експедицій, А.М. Красновим опубліковано працю «Ботанико-географический очерк Полтавской губернии» (Краснов, 1895). За результатами роботи у повітах (Полтавський, Кобеляцький, Хорольський, Лубенський) складений повний список рослин із зазначенням місця зростання найбільш рідкісних представників. А.М. Краснов виділяє такі «асоціації»: чорноземна прерія, широколистяні ліси, суходільні луки, хвойні ліси, лучна флора у різних варіаціях, рослинність культурних полів, толок і бур'янів. Вони досить точно співпадають з ґрунтовими типами, встановленими професором В.В. Докучаєвим. У свою чергу рослини поділив на «формації»: лісову, степову, суходільно-лучну, піскову, заплавної й солончаково-бур'янисту. А.М. Краснов, аналізуючи роботи І.Ф. Шмальгаузена по вивченню південно-західної Росії, наводить новий вид для регіону *Plantago tenuiflora* (Краснов, 1891). У «Матеріалах для флори Полтавской губернии...» подає списки рослин солончаків, суходільних та заплавних лук. Флористичну різноманітність Гадяцького, Зіньківського та Лохвицького уз'їздів вивчав Н.О. Левицький за дорученням А.М. Краснова (Краснов, 1891). О.М. Августинович звернув увагу на лікарські рослини та їх стан на території Полтавської губернії, зокрема Лубенського повіту та навів список із 120 видів рослин (Ханнанова, 2015). Є. Оппоков надає загальні відомості, щодо існування боліт долини р. Хорол у роботі «Ръчные долины Полтавской губернии» та дані щодо стояння рівня води р. Дніпро біля м. Кременчука (Гальченко, 2006). О. Мицюк у своїй роботі за 1908 р. описав рекомендації щодо боротьби з пісками, які виникли внаслідок недбалого землекористування і загрожували зменшенням продуктивності лучних пасовищ (Мицюк, 1908).

Основою флористичних зведень по окремих регіонах Полтавщини є роботи відомого вченого Й.К. Пачоського (Пачоский, 1894).

Місцезростання галофільної рослинності околиць м. Кременчука та с. Омельник описує Д.К. Зеров (1918-1925) (Гальченко, 2006). У 30-40^х рр. І.Г. Зоз детально вивчає еколого-ценотичні та господарські особливості солончакової рослинності в пониззі р. Хорол (Гомля, 2005).

На Полтавщині С.Ф. Третьяков заснував хімічну лабораторію, одну з перших серед дослідних полів УРСР (поч. ХХ ст.). Велику увагу приділяв вивченню боліт, є першопрохідцем в агроеліоративній справі України (Опара, 2014).

З 1910 по 1916 рр. Департамент землеробства та земства організували обстеження річкових заплав по губерніях Росії. Головним завданням було з'ясування господарського значення заплав та розробка рекомендацій щодо їх покращення. Був зроблений огляд дослідних ділянок із луківництва, у тому числі й Полтавської губернії (Орлова, 2011).

Зародження заповідної справи на Полтавщині розпочалася з 1912 р. і пов'язане зі створенням Постійної Природоохоронної комісії при Російському Географічному товаристві (Борейко, 1997). В.М. Самородов та С.Л. Кигим особливого значення надають роботам В.Ф. Ніколаєва. Вони називають його одним із піонерів заповідної справи нашої області. В.Ф. Ніколаєв досліджував фітоценози Зіньківського та Золотоніського повітів Полтавської губернії та вперше звернув увагу на об'єкти, що довгий час складали природно-заповідний каркас (Самородов, & Кигим, 2016). У доповіді Полтавського губернського управління ним запропоновано взяти під охорону 12 видів зникаючих трав'янистих рослин (Борейко, 1997).

З метою отримання даних по вивченню промислового збору, культури та обробки лікарських рослин у Полтавській губернії працює М.А. Монтеверде. Ним зібрано гербарій із 78 видів. У своїй роботі за 1916 р. подає списки лікарсь-

ких рослин, вказуючи їх кількість по уїздам губернії (Монтеверде, 1916). У цей час починає свою діяльність Дослідна станція лікарських рослин у м. Лубнах. Очолив її старший спеціаліст Міністерства землеробства по культурі лікарських рослин П.І. Гавсевич (Вергунов, 2016).

З 1918 по 1920 рр. у Полтаві працювало товариство любителів природи на чолі В. І. Вернадським та В.Ф. Ніколаєвим. Метою організації було наукове вивчення краю, охорона його природних багатств та виховання екологічної свідомості громадян (Борейко, 1997).

Копітка робота по вивченню флори Полтавщини проведена відомим ботаником С.О. Іллічевським. З 1918р. він бере активну участь, в організованому В.Г. Вернадським та В.Ф. Ніколаєвим, Полтавському товаристві любителів природи. У 1927 р. С.О. Іллічевський публікує свою працю «Українські назви рослин, їх походження та класифікація» (Іллічевський, 1927). У 1927 р. на основі власних досліджень та аналізу попередніх літературних та гербарних даних склав повний список видів флори Полтавського району, який налічував 1027 видів вищих судинних рослин (Іллічевський, 1927). Вказані С.О. Іллічевським місця зростання флористичних об'єктів, були передані до гербарію Інституту ботаніки НАН України (тодішнього Ботанічного кабінету ВУАН), увійшли до «Флори УРСР» (1936–1965) (Гомля, & Давидов, 2008). Важливе значення мала й інша праця вченого – "Рослинність околиць міста Полтави", у якій наводиться список видів рослин за формаціями (Кушніренко, & Ніколаєв, 1930).

З 19 червня 1929 р. у Полтаві почала свою роботу експедиція з дослідження луків долини річки Ворскла. Її очолювали професор В.П. Кушніренко та М.Ф. Ніколаєв – члени наукового товариства при ВУАН. Останньому допомагали асистент Ф.К. Курінний та студенти Інституту Народної Освіти Т. Барабаш, Т. Власенко, К.Галайко, М. Данилевська та інші. Результати досліджень опубліковано в «Записках Полтавського сільськогосподарського інституту». Під час експедиції зібрано 2812 аркушів гербарію (Самородов, & Кигим, 2016). У подальшому М.С. Данилевська стала фаховим знавцем луків та сіножатей Полтавщини. Нею обґрунтовано загінну систему випасання, що збільшує продуктивність пасовищ на 30 % і більше, а також добре зберігає вихідну еколого-біологічну структуру травостою (Боговін, 2015).

Після того як була опублікована праця В. Альохіна «Наши поемные луга» (Алехин, 1925), зросла активність вивчення лучних угідь. Так, заплави р. Сули від м. Лубни до с. Жовтин описав Р.А. Єленевський (Кушніренко, & Ніколаєв, 1930а).

Рослинність долини р. Ворскли досліджували В.П. Кушніренко та М. Ніколаєв. Під їх керівництвом було досліджено лучний масив в околицях с. Куземина, гербарні матеріали оброблено Ф.К. Курінним та В.Г. Ліховіцером. Результати експедиції дають більш-менш повне уявлення про стан лучного травостою досліджуваного регіону (Кушніренко, & Ніколаєв, 1930а). «Записки...» (1930) містять відомості про роботу експедиції по дослідженню луків Полтавської округи в 1929 – 1930 рр. Дане повідомлення склали В.П. Кушніренко та М. Ніколаєв. Зокрема у публікації міститься мапа із зазначенням частин долини р. Ворскли та р. Орлі, що детально обстежені експедицією та список діляниць асоціацій природних луків за районами досліджень (Кушніренко, & Ніколаєв, 1930б). У «Записках...» за 1931 р. розміщені 8 статей про рослинність Полтавщини. Так, М. Ніколаєв та Ф. Курінний описали рослинність сіножатей

на схилах правого берега р. Ворскли поблизу сіл Кулики та Нижні Млини. Вони зазначили про походження суходільних луків внаслідок вирубки дерев. У роботі описані асоціації суходолу, їх зміни в напрямку берегової лінії; зазначені фенологічні фази рослин досліджуваних територій (Ніколаєв, & Курінний, 1931). Влітку 1930 р. Ф.К. Курінний досліджував алювіальні луки в долині р. Ворскли. Описуючи асоціації трясовини с. Яри та с. Кижняківка, вказав про знаходження *Equisetum maximum* Lam. До річі, він першим виявив даний вид на території Полтавщини (Курінний, 1931). І.С.Педан дає відомості про надлукову терасу долини р. Ворскли. Під час експедиції вивчав походження терас, описав ґрунти та їх хімічний склад. Вказав на рослини-індикатори для ділянок багаті вапном (Педан, 1931). Флору засолених лук долини р. Псел досліджував і описав Ю.Д. Клеопов (Байрак, & Стецюк, 2008).

Роботи першого періоду мають описовий характер, сприяють накопиченню флористичних даних по лучним фітоценозам та відзначаються першими спробами у класифікації рослинного покриву. Дослідження флори на цьому етапі проводяться за флористико-ценотичним та систематичним напрямками.

Другий етап триває від 30-х до 90 рр. ХХ ст. Почалися перші роботи з агроінвентаризації сільсько-господарських угідь, очолені Всеукраїнською Академією сільськогосподарських наук під керівництвом Л.Г. Раменського (1931-1933 рр.), з метою підвищення продуктивності та раціонального використання природних та сіяних пасовищ (Федоришина, 2007). Результати роботи узагальнив М. В. Куксін (Куксін, 1935). З 1932 по 1934 рр. Українським науково-дослідним інститутом соціалістичного землеробства та Інститутом ботаніки АН УРСР проведені експедиції з вивчення лучних травостоїв під керівництвом професора Є.М. Лавренко, головними завданнями цих досліджень було зміцнення кормової бази тваринництва (Орлова, 2011).

Теоретичні та практичні основирозвитку луківництва в передвоєнні роки належать Українському науково-дослідному інституту землеробства (нині ННЦ «Інститут землеробства» УААН). Наукові дослідження розпочато цим закладом на заплавах р. Ворскли у 1935-1936 рр. У 1944р. в інституті засновано лабораторію луківництва. Їй належить пріоритет у розробці лучних конвеєрів на основі різностиглих трав та сортосумішок, які в поєднанні з однорічними культурами забезпечують надходження трав'яної маси для тварин упродовж 135-160 днів (Орлова, 2011).

У другій половині ХХ ст. вагомий внесок у розробці інтенсивних технологій у лучному кормовиробництві зробила Полтавська обласна державна сільськогосподарська дослідна станція. Так, продуктивність травосумішей суходільних луків з 1950 по 1960 рр. вивчали В.О. Черкасова та М.О. Бикодир на Нижньомлинському лучному опорному пункті, розташованому в заплаві р. Ворскли, поблизу Полтави. Основними напрямками їх роботи було поліпшення якості травостою та здійснення протиерозійних заходів шляхом їх залуження. Продовжив їх справу А.І. Заєць. Вченими Дослідної станції було обґрунтовано ефективність використання поверхневого та докорінного поліпшення природних і сіяних сіножатей та пасовищ (Черкасова).

У цей час велика увага приділялася геоботанічному та екологічному напрямкам дослідженню луків окремих природних районів, розроблялися методи їх покращення. Роботу своїх попередників, по вивченню галофільної рослинності, продовжив Г.І. Білик. У монографії він висвітлював питання раціонального використання засолених ґрунтів та поліпшення рослинного покриву на них (Орлова, 2011).

Лучну рослинність р. Псел з 1958 по 1979 рр. досліджував Д.Я. Афанасьєв. Він зазначав про вторинне походження заплав, які виникли на місці колишніх лісів; відмічав ксерофітизацію, зрідження травостою та засолення лучних місцевостань; наголошував на необхідності охорони заплавних лук р. Псел (Ханнанова, 2015). Геоботанічні обстеження рослинності на солонцюватих ґрунтах Полтавщини проводили Т.П. Голова та Є.Д. Кононович (Голова, & Кононович, 1971); В.А. Соломаха (Байрак, & Стецюк, 2008).

У кінці ХХ ст. зростає інтерес до підвищення виробництва кормів на пасовищах та сіножатях засолених ґрунтів, розробляються науково обґрунтовані технології поліпшення вже існуючих і створення високопродуктивних сіяних травостоїв. Для реалізації цих завдань Інститутом кормів УААН були створені опорні пункти на засолених угіддях у Лубенському та Краснокутському районах Полтавської області (1980-1982 рр.). Так, на осушених низинних та коротко-заплавних луках р. Сліпорід та р. Мерла працював П.С. Макаренко (Дудкевич, Шевчук, & Кулакевич, 2010).

Фітоценотичні особливості самофільних комплексів Середнього Придніпров'я вивчав Ю. О. Войтюк (Гальченко, 2006).

З 1961 по 1990 рр. активності набирає природоохоронна робота регіону, яку координує Полтавська обласна організація Українського товариства охорони природи. Плідна співпраця з відомими ботаніками, забезпечила комплексне вивчення рідкісних та зникаючих видів рослинності регіону. Діяльність товариства пов'язана із такими вченими як Д.С. Івашин, Р.В. Ганжа, О.А. Стасілюнас, В.М. Самородов, Т.П. Голова, М.Д. Литвинова. Завдяки їх роботі у 1979 р. під охорону було взято 72 види рідкісних рослин (Байрак, Самородов, & Стецюк, 1998).

Дослідження другого етапу пов'язані з діяльністю науково-дослідних установ на території Полтавщини, що діяли з метою збільшення продуктивності та раціонального використання пасовищ. Лучні угіддя області вивчаються за геоботанічним, ресурсознавчим та екологічним напрямкам.

Висновки. Отже, в період із середини ХІХ до кінця ХХ ст. на Полтавщині проводилися роботи краєзнавчого та геоботанічного характеру. Цінними для науки є флористичні дані по лучним фітоценозам, списки рослини з лікарськими та декоративними властивостями, їх гербаризація, опис стану лучних травостоїв та шляхів їх покращення. Дослідження проаналізованого періоду є важливим етапом у становленні та розвитку луківництва на Полтавщині та Україні вцілому.

Список використаної літератури

- Алехин В. Наши поемные луга / В. Алехин. – Москва : Изд-во М. и С. Сабашниковых, 1925. – 128 с.
- Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 г. : в 3 ч. / Н. Арандаренко. – Ч. 1. – Полтава, 1848. – 190 с.
- Байрак О. М. Збережи, де стоїш, де живеш/ О. М. Байрак, В. М. Самородов, Н. О. Стецюк. – Полтава : Верстка, 1998. – 204 с.
- Байрак О. М. Конспект флори Полтавської області. Вищі судинні рослини / О. М. Байрак, Н. О. Стецюк. – Полтава : Верстка, 2008. – 196 с.
- Богдановичъ А. В. Сборник свѣдений о Полтавской Губерніи / А. В. Богдановичъ. – Полтава : Тип. Губернского Правленія, 1877. – 283 с.
- Боговін А. В. Відновлення продуктивних, екологічно стійких трав'янистих біогеоценозів на антропотрансформованих едафотопях : монографія / А. В. Боговін, М. М. Пташник, С. В. Дудник. – Київ : Центр учбової літератури, 2017. – 356 с.
- Боговін А. В. Внесок Національного наукового центру «Інститут землеробства НААН» у розвиток еколого-біологічних та агротехнічних основ луківництва в Україні / А. В. Боговін // Ecology and noospherology. –2015. –Vol. 26, no. 1–2. – С. 5–14.

- Борейко В. Е. История охраны природы Украины (X век–1980 г.) / В. Е. Борейко. – Киев : Киев. еколого-культурний центр, 1997. – Т. I, вып. 12. – 304 с.
- Вергунов В. А. П. І. Гавсевич (1833–1920) та історія становлення Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування НААН (до 100 річного ювілею) / В. А. Вергунов // Агроєкологічний журнал. – 2016. – № 2. – С. 16–29.
- Гальченко Н. П. Регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні». Рослинний світ / Н. П. Гальченко // Природно-заповідні території України. Рослинний світ. Вип. 5. – 2006. – 176 с.
- Гармаш Т. П. Нариси з історії природоохоронної справи на Полтавщині (XIX – перша третина XX століття) : монографія / Т. П. Гармаш. – Полтава : АКМІ, 2011. – 364 с.
- Голова Т. П. Растительность лугов на солонцовых комплексах Полтавской области / Т. П. Голова, Е. Д. Кононович // Пути повышения урожайности сельскохозяйственных культур : труды Харьков. с.-х. ин-та. – Харьков, 1971. – Т. 149. – С. 142–148.
- Гомля Л. М. Рослинність долини річки Хорол / Л. М. Гомля. – Київ : Фітосоціоцентр, 2005. – Сер. А, вип. 1(22). – 187 с.
- Гомля Л. М. Флора вищих судинних рослин Полтавського району : довідник / Л. М. Гомля, Д. А. Давидов. – Полтава : Техсервіс, 2008. – 263 с.
- Іллічевський С. О. Флора околиць м. Полтава. З повним списком дикої рослинності / С. О. Іллічевський // Записки Полтавського сільськогосподарського політехнікуму. – Полтава, 1927. – Т. 1, № 1. – С. 19–49.
- Іллічевський С. О. Українські назви рослин, їх походження та класифікація / С. О. Іллічевський // Записки Полтавського ІНО. – Полтава, 1927. – Т. IV. – С. 62–74.
- Краснов А. Н. Матеріали для флоры Полтавской губернии. Результаты флористических изследований Полтавской губернии / А. Н. Краснов. – Харьков : Харьков. ун-т типография, 1891. – Т. XXIV. – 116 с.
- Краснов А. Н. Ботанико-географический очерк Полтавской губернии. Матеріали къ оценкъ земель Полтавской губернии. Естественно-историческая часть: Оро-гидрография, геология, почвы, климат и флора Полтавской губернии. Съ гиспометрической и почвенной картами / А. Н. Краснов // Киевская старина. – 1895. – Вып. 16. – С. 79–95.
- Куксін М. В. Природні кормові угіддя УРСР (наслідки робіт інвентаризації природних кормових угідь України, типологічна частина) / М. В. Куксін. – Харків: Держсільгосп-видав, 1935. – 171 с.
- Курінний Ф. Про знаходження *Equisetum maximum* Lam. в Полтавській окрузі / Ф. Курінний // Записки Полтавського Інституту соціального виховання 1928–1930. – Полтава : Поліграф-Трес, 1931. – Т. V. – С. 226–229.
- Кушніренко В. Куземинський лучний масив Грунського району / В. Кушніренко, М. Ніколаєв // Записки Полтавського сільськогосподарського інституту. – Полтава, 1930. – С. 1–117.
- Кушніренко В. Попереднє повідомлення про перебіг робіт експедицій по дослідженню луків Полтавської округи в 1930 році / В. Кушніренко, М. Ніколаєв // Записки Полтавського сільськогосподарського інституту. – Полтава, 1930. – С. 118–141.
- Мицюк О. Про піски Полтавщини та їх задобрювання / О. Мицюк. – Полтава : Друк Ф. Шіндлера, 1908. – 32 с.: 14 мал.; 1 карта.
- Монтеверде Н. А. Развитие и современное состояние промысла, сбора и культуры лекарственных растений въ Полтавской губернии / Н. А. Монтеверде. – Петроградъ : Имп. АН, 1916. – 75 с.
- Ніколаєв М. Рослинність сіножатей на схилах правого берега долини р. Ворскла в околицях м. Полтави / М. Ніколаєв, Ф. Курінний // Записки Полтавського Інституту соціального виховання 1928–1930. – Полтава : Поліграф-Трес, 1931. – Т. V. – С. 195–206.
- Опара Н. М. Третяков С. Ф. (1872–1918) – вчений та організатор сільсько-господарської справи в агрономії України / Н. М. Опара // Полтавська дослідна станція. Персоналії : зб. наук. праць, присвячений 130-річчю з дня заснування Полтавської державної сільсько-господарської дослідної станції імені М. І. Вавілова (28 жовтня 2014 р.). – Полтава, 2014. – С. 49–56.
- Орлова Л. Д. Біоекологічні особливості лучних фітоценозів Лівобережного Лісостепу України (продуктивність та раціональне використання) : монографія / Л. Д. Орлова. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2011. – 278 с.
- Пачоский Й. К. Очерк флоры окрестностей г. Переяславля Полтавской губернии / Й. К. Пачоский // Записки Киевского общества естествоиспытателей. – Киев, 1894. – Т. XIII, вып. 1–2. – С. 63–143.

- Педан І. С. Надлукова тераса Ворскляної долини біля Полтави / І. С. Педан // Записки Полтавського Інституту соціального виховання 1928–1930. – Полтава : Поліграф-Трес, 1931. – Т. V. – С. 254–263.
- Професор Петро Савелійович Макаренко : бібліогр. покажчик праць за 1958–2008 рр. / упоряд.: Н. Г. Дудкевич, О. А. Шевчук, Л. В. Кулакевич, В. С. Гадомський ; авт. вступ. ст. І. Ф. Підпалій. – Вінниця, 2010. – 156 с.: іл., фото. – (Серія «Провідні вчені університету»).
- Самородов В. М. Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX – XX ст.) / В. М. Самородов, С. Л. Кигим. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – 144 с.
- Федоришина Л. І. Історія становлення та розвитку луківництва в Україні (друга половина XIX – XX століття) : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Л. І. Федоришина. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – 24 с.
- Ханнанова О. Р. Історія досліджень рослинного світу регіонального ландшафтного парку «Гадяцький» (Полтавська область) / О. Р. Ханнанова // Біологічні системи. – 2015. – Т. 7, вип. 1. – С. 60–67.
- Черкасова В. О. Ефективність способів докорінного поліпшення заплавних лук у Лівобережному Лісостепу УРСР [Електронний ресурс] / В. О. Черкасова, М. О. Бикодир. – URL: <http://zemlerobstvo.kiev.ua/wp-content/uploads/108.pdf> (дата звернення: 19.12.2017). – Назва з екрана.

Рекомендує до друку С.В. Гапон
Отримано 25.09.2018 р.

Orlova L.D., Vlasenko N.O., Koval O.V.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

FAST FITCENOSIS OF POLTAVSHCHYN: HISTORICAL ASPECTS OF RESEARCH FROM THE MIDDLE OF THE XIXTH CENTURY OF THE XXI CENTURY

The article analyzes literary sources and archival information on the study of meadow phytocoenoses within the Poltava region from the middle of the XIXth to the end of the twentieth century. The scientific achievements of scientists and research institutions that studied the flora of Poltava region have been identified and described. In the process of historical research in this period, we have identified two stages of development of meadow and described the main directions of work. The first stage (from the middle of the 19th to the 30th years of the 20th century) can be called regional studies. There was accumulation of floristic data in selected areas, scientists first united species according to characteristic features. Vegetation of the Poltava region was studied by E.R. Trautfetter, V.V. Montrezor, A.S. Rogovich, I.F. Shmalgauzen, they compiled the first lists of wildlife flora in the region. V.V. Dokuchaev organized an expedition to study the botanical and geographical features of the flora. An important contribution to the development of mowing is the work of A.M. Krasnov, V.F. Nikolaev V.P. Kushnirenko, under their management were organized studies of the grasslands of the valley of the Vorskla River to classify the vegetation cover. The works of this stage are the basis for further study of the flora of the region. Floristic-cenotic and systematic trends are developing. At the second stage (from the 1930's to the 1990's, the twentieth century), the interest of scientists towards meadow phytocoenoses increases as the basis for effective agriculture. Actively worked in this direction L.G. Ramensky, M.V. Kuksin, Ye.M. Lavrenko, V.O. Cherkasova, M.O. Bikodir, P.S. Makarenko. Their works are devoted to the issues of increasing productivity and rational use of natural pastures and grassland. Environmental protection work in Poltava region is connected with the scientific activities of such scientists as D.S. Ivashin, R.V. Ganzha, O.A. Stasilunas, V.M. Samorodov, T.P. Golova, M.D. Litvinova. The main areas of work are geobotanical, resource-oriented and ecological.

Key words: *history, meadow phytocoenoses, directions of research, Poltava region*

REFERENCES

- Alekhin, V. (1925). *Nashi poemnye luga [Our wooded meadows]*. Moskva: Izd-vo M. i S. Sabashnikovykh [in Russian].
- Arandarenko, N. (1848). *Zapiski o Poltavskoi gubernii, sostavlennye v 1846 g. [Notes on the Poltava province, compiled in 1846]* (Pt. 1). Poltava [in Russian].
- Bairak, O. M., & Stetsiuk, N. O. (2008). *Konspekt flory Poltavskoi oblasti. Vyshchi sudynni roslyny [Abstract of the flora of the Poltava region. Higher vascular plants]*. Poltava: Verstka [in Ukrainian].

- Bairak, O. M., Samorodov, V. M., & Stetsiuk, N. O. (1998). *Zberezhy, de stoish, de zhyvesh* [Save where you stand, where you live]. Poltava: Verstka [in Ukrainian].
- Bogdanovich", A. V. (1877). *Sbornik su"denii o Poltavskoi Gubernii* [Collection of information about the Poltava Province]. Poltava: Tip. Gubernskogo Pravleniya [in Russian].
- Bohovin, A. V. (2015). Vnesok Natsionalnoho naukovooho tsentru «Instytut zemlerobstva NAAN» u rozvytok ekoloho-biologichnykh ta ahrotekhnichnykh osnov lukivnytstva v Ukraini [Contribution of the National Scientific Center "Institute of Agriculture of NAAS" to the development of ecological-biological and agronomic bases of meadow farming in Ukraine]. *Ecology and nospherology*, 26(1–2), 5–14 [in Ukrainian].
- Bohovin, A. V., Ptashnyk, M. M., & Dudnyk, S. V. (2017). *Vidnovlennia produktyvnykh, ekolohichno stiiikykh trav'ianystykh bioheotsenoziv na antropotransformovanykh edafotopakh* [Restoration of productive, ecologically stable grassy biogeocoenoses on anthropotransformed foodafotopes]. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Boreiko, V. E. (1997). *Istoriya okhrany prirody Ukrainy (Kh vek–1980 g.)* [The history of nature conservation in Ukraine (X century - 1980)] (Vol. 1(12)). Kiev: Kiev. ekologo-kul'turnyi tsentr [in Ukrainian].
- Cherkasova, V. O. & Bykodyr, M. O *Efektynist sposobiv dokorinnoho polipshennia zaplavnykh luk u Livoberezhnomu Lisostepu URSS* [Efficiency of methods of radical improvement of flood bow in the Livoberezhny Forest-steppe of the Ukrainian SSR]. Retrieved from [in Ukrainian].
- Dudkevych, N. H., Shevchuk, O. A., Kulakevych, L. V., & Hadozskyi, V. S. (Comps). (2010). *Professor Petro Saveliiovych Makarenko : bibliohr. pokazhchyk prats za 1958–2008 rr.* [Professor Petro Savelievich Makarenko: bibliographical index for the period of 1958-2008]. Vinnytsia [in Ukrainian].
- Fedoryshyna, L. I. (2007). *Istoriia stanovlennia ta rozvytku lukivnytstva v Ukraini (druha polovyna XIX – XX stolittja)*. [History of the formation and development of meadow in Ukraine (second half of the nineteenth and twentieth centuries)]. (Exended abstract of PhD dissertation). Pereiaslav-Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Golova, T. P. & Kononovich, E. D. (1971). Rastitel'nost' lugov na solontsovykh kompleksakh Poltavskoi oblasti [Vegetation of meadows on sodic complexes of Poltava region]. In *Puti povysheniya urozhainosti sel'skokhozyaistvennykh kul'tur* [Ways of increasing the productivity of agricultural crops] (Vol. 149, pp. 142–148). Khar'kov [in Russian].
- Halchenko, N. P. (2006). Rehionalnyi landshaftnyi park «Kremenchutski plavni». Roslynniyi svit [«Kremenchug Plavni» Regional Landscape Park. Vegetable world]. In *Pryrodno-zapovidni terytorii Ukrainy. Roslynniyi svit* [Natural Reserve Territories of Ukraine. Vegetable world] (Vol. 5) [in Ukrainian].
- Harmash, T. P. (2011). *Narysy z istorii pryrodookhoronnoi spravy na Poltavshchyni (XIX – persha tretyna XX stolittia)* [Essays on history of environmental affairs in Poltava region (XIX - first third of XX century)]. Poltava: AKMI [in Ukrainian].
- Homlia, L. M. (2005). *Roslynnist dolyny richky Khorol* [Vegetation of the valley of the Khorol River] (5, 1(22)). Kyiv: Fitosotsiotsentr [in Ukrainian].
- Homlia, L. M., & Davydov, D. A. (2008). *Flora vyshchykh sudynnykh roslyn Poltavskoho raionu* [Flora of higher vascular plants of the Poltava region]. Poltava: Tekhservis [in Ukrainian].
- Illichevskyi, S. O. (1927). Flora okolyts m. Poltava. Z povnym spyskom dykoi roslynnosti [Flora of the outskirts of Poltava. With a complete list of wild vegetation]. In *Zapysky Poltavskoho sil'skohospodarskoho polittekhnikumu* [Notes of Poltava Agricultural Political Science] (Vol. 1, no. 1, pp. 19–49). Poltava [in Ukrainian].
- Illichevskyi, S. O. (1927). Ukrainski nazvy roslyn, yikh pokhodzhennia ta klasyfikatsiia [Ukrainian plant names, their origin and classification]. In *Zapysky Poltavskoho INO* [Notes of the Poltava INO] (Vol. IV, pp. 62–74). Poltava [in Ukrainian].
- Khannanova, O. R. (2015). Istoriia doslidzen roslynnoho svitu rehionalnoho landshaftnoho parku «Hadiatskyi» (Poltavska oblast) [History of research of the vegetation of the regional landscape park "Gadyatsky" (Poltava region)]. *Biological systems*, Vol. 7(1), 60–67 [in Ukrainian].
- Krasnov, A. N. (1891). *Materialy dlya flory Poltavskoy gubernii. Rezultaty floristicheskikh izslodovaniy Poltavskoy gubernii A. N. Krasnova* [Materials for the flora of the Poltava province. Results of floristic studies of the Poltava province A. N. Krasnova] (Vol. XXIV). Kharkov: Kharkov. un-t typohrafiya [in Ukrainian].
- Krasnov, A. N. (1895). Botaniko-geograficheskii ocherk Poltavskoy gubernii [Botanico-geographical outline of Poltava province]. *Kievskaya starina*, 16, 79–95 [in Ukrainian].

- Kuksin, M. V. (1935). *Pryrodni kormovi uhiddia URSS (naslidky robiv inventaryzatsii pryrodnykh kormovykh uhid Ukrainy, typolohichna chastyna)* [Natural forage lands of the Ukrainian SSR (consequences of inventory of natural forage land in Ukraine, typological part)]. Kharkiv: Derzhsilhospyvday [in Ukrainian].
- Kurynnyi, F. (1931). Pro znakhodzhennia Equisetum maximum Lam. v Poltavskii okruzi [About finding Equisetum maximum Lam. in the Poltava district]. In *Zapysky Poltavskoho Instytutu sotsiialnoho vykhovannia 1928–1930* [Notes of the Poltava Institute of Social Education 1928–1930] (Vol. 5, pp. 226–229). Poltava: Polihraf-Tres [in Ukrainian].
- Kushnirenko, V. & Nikolaiev, M. (1930). Kuzemynskiy luchnyi masyv Hrunskoho raionu [Cusine meadow massif of the Grunsky district]. In *Zapysky Poltavskoho silskohospodarskoho instytutu* [Notes of the Poltava Agricultural Institute] (pp. 1–117). Poltava [in Ukrainian].
- Kushnirenko, V. & Nikolaiev, M. (1930). Poperednie povidomlennia pro perebih robiv ekspedytsii po doslidzhenniu lukiv Poltavskoi okruhy v 1930 rotsi [A preliminary report of the work of expeditions on the study of bows of the Poltava district in 1930]. In *Zapysky Poltavskoho silskohospodarskoho instytutu* [Notes of the Poltava Agricultural Institute] (pp. 118–141). Poltava [in Ukrainian].
- Monteverde, N. A. (1916). *Razvitie i sovremennoe sostoyanie promysla, sbora i kul'tury lekarstvennykh rastenii v" Poltavskoi gubernii* [The development and current state of the craft, collection and culture of medicinal plants in the Poltava province]. Petrograd": Imp. AN [in Russian].
- Mytsiuk, O. (1908). *Pro pisky Poltavshchyny ta yikh zadobriuvannia* [About the sands of Poltava region and their catching]. Poltava: Druk F. Shindlera [in Ukrainian].
- Nikolaiev, M., & Kurynnyi, F. (1931). Roslynnist sinozhatei na skhylakh pravoho bereha dolyny r. Vorskla v okolytsiakh m. Poltavy [Vegetation of the hayfields on the slopes of the right bank of the valley of the Vorskla River in the vicinity of Poltava]. In *Zapysky Poltavskoho Instytutu sotsiialnoho vykhovannia 1928–1930* [Notes of the Poltava Institute of Social Education 1928–1930] (Vol. 5, pp. 195–206). Poltava: Polihraf-Tres [in Ukrainian].
- Opara, N. M. (2014). Tretiakov S. F. (1872–1918) – vchenyi ta orhanizator silsko-hospodarskoi spravy v ahronomii Ukrainy [Tretiakov S.F. (1872–1918) – scientist and organizer of agricultural business in agronomy of Ukraine]. In *Poltavska doslidna stantsiia. Personalii : zb. nauk. prats, prysviachenyi 130-richchiu z dna zasnuvannia Poltavskoi derzhavnoi silsko-hospodarskoi doslidnoi stantsii imeni M. I. Vavilova (28 zhovtnia 2014 r.)* [Poltava Experimental Station. Persons: Sb. sciences Works devoted to the 130th anniversary from the bottom of the founding of the Poltava MI Vavilov Agricultural Research Station (October 28, 2014)] (pp.49–56). Poltava [in Ukrainian].
- Orlova, L. D. (2011). *Bioekolohichni osoblyvosti luchnykh fitotsenoziv Livoberezhnogo Lisostepu Ukrainy (produktivnist ta ratsionalne vykorystannia)* [Bioecological features of meadow phytocenoses of the Left Bank Forest-steppe of Ukraine (productivity and rational use)]. Poltava: PNPUI imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Pachoskii, I. K. (1894). Ocherk flory okresnostei g. Pereyaslavlya Poltavskoi gubernii [Essay on the flora of the surroundings of the city of Pereyaslav, Poltava province]. In *Zapiski Kievskogo obshchestva estestvoispytatelei* [Notes from the Kiev Society of Naturalists] (Vol. XIII(1–2), pp. 63–143). Kiev [in Russian].
- Pedan, I. S. (1931). Nadlukova terasa Vorsklanoi dolyny bilia Poltavy [Outdoor terrace of Vorskaya valley near Poltava]. In *Zapysky Poltavskoho Instytutu sotsiialnoho vykhovannia 1928–1930* [Notes of the Poltava Institute of Social Education 1928–1930] (Vol. 5, pp. 254–263). Poltava: Polihraf-Tres [in Russian].
- Samorodov, V. M., & Kyhym, S. L. (2016). *Postati pryrodnavstva ta muzeinytstva Poltavshchyny (XIX – XX st.)* [Natural Sciences and Museum of Poltava Region (XIX - XX centuries)]. Poltava: Dyvosvit [in Ukrainian].
- Verhunov, V. A. (2016). P. I. Havsevykh (1833–1920) ta istoriia stanovlennia Doslidnoi stantsii likarskykh roslyn Instytutu ahroekolohii i pryrodokorystuvannia NAAN (do 100 richnoho yuvileiu) [P. I. Gavsevich (1833 - 1920) and the history of the development of the Experimental Plant of Medicinal Plants of the Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS (up to 100 anniversary)]. *Agroecological Journal*, 2, 16–29 [in Ukrainian].